

УДК 35.01:17.022

DOI: 10.31673/2786-7412.2023.011023

Володимир КОЗАКОВ,

*доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-1330-5244
e-mail: v.kozakov@ukr.net*

Volodymyr KOZAKOV,

*Doctor of Sciences in Public administration, Professor,
Professor of the Department of management and administration
State University of Information and Communication Technologies, Kyiv
ORCID ID: 0000-0003-1330-5244
e-mail: v.kozakov@ukr.net*

Таміла КОВАЛЬ,

*магістр державного управління,
начальник відділу контролю документообігу
Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
ORCID ID: 0000-0002-8869-147X
e-mail: koval_tamila@ukr.net*

Tamila KOVAL,

*Master of Public Administration,
Head of the Document Flow Control Department
National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting
ORCID ID: 0000-0002-8869-147X
e-mail: koval_tamila@ukr.net*

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СФЕРА ВІДОБРАЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА ЦІННОСТЕЙ

POLITICAL CULTURE AS A SPHERE OF REFLECTION OF POLITICAL INTERESTS AND VALUES

Досліджено політичну культуру як сферу відображення політичних інтересів та політичних цінностей, для якої характерна наявність сукупності установок, переконань, орієнтацій і символів, які є загальноприйнятими і служать для упорядкування політичного досвіду і регулювання політичної поведінки всіх членів суспільства. Водночас політична сфера включає в себе діючі норми політичного життя, які, в свою чергу, обумовлюються існуючими в суспільстві політичними інтересами. Тим самим політична культура визначає найбільш типові зразки і правила політичної поведінки, взаємодії влади – індивіда – суспільства. Основою політичної культури, елементом, який визначає коло основних цінностей і єднає їх, є національна ідея.

Функціонування владно-управлінської системи як складової політичного процесу базується на засадах, обумовлених національною політичною культурою.

На сьогодні особливого значення набуває виховання управлінців нового типу, які володіють високою політичною культурою як важливою складовою професіоналізму.

Сфера політичної діяльності стає дійсно автономною з того часу, як уряд непрофесіоналів поступається місцем урядові професіоналів. Безперечним є те, що у формуванні політичної культури та поведінки як політичної еліти, так і громадян України, усвідомлення ними власної ролі і значення в житті країни, відповідальності згідно з їх переконаннями та цінностями одним з важливих засобів є процес політичної соціалізації і політичного виховання.

Ключові слова: цінності, політичні цінності, політична культура, професіоналізм.

Political culture has been studied as a sphere of reflection of political interests and political values, which is characterized by the presence of a set of attitudes, beliefs, orientations and symbols that are generally accepted and serve to organize political experience and regulate the political behavior of all members of society. At the same time, the political sphere includes the current norms of political life, which, in turn, are determined by the political interests existing in society. Thus, political culture determines the most typical patterns and rules of political behavior, the interaction between the government – the individual – society. The basis of political culture, the element that defines the circle of basic values and unites them, is the national idea.

The functioning of the power-management system as a component of the political process is based on the principles determined by the national political culture. Today, the education of new type managers who possess a high political culture as an important component of professionalism is of particular importance.

The sphere of political activity becomes truly autonomous from the time when the government of non-professionals gives way to the government of professionals. It is indisputable that in the formation of the political culture and behavior of both the political elite and citizens of Ukraine, their awareness of their own role and importance in the life of the country, responsibility according to their beliefs and values, one of the important means is the process of political socialization and political education.

Key words: values, political values, political culture, professionalism.

Постановка проблеми. Формування та реалізація державної політики завжди відбувається в межах і відповідно до пануючої в суспільстві та притаманної індивідуальним суб'єктам влади системи політичних цінностей.

Функціонування інституту влади передбачає підпорядкованість соціальних взаємодій політичним цінностям, за допомогою яких влада доходить до духовних підвалин індивідів. Якщо влада не відповідає ціннісним засадам суспільства, вона знецінюється в очах соціуму й перетворюється з життєдайної сили на руйнівну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливий вклад у дослідження категорії цінностей зробили такі українські дослідники як П. Сліпець, М. Фурманюк, В. Козаков, Н. Жабінець. Фундаментальні дослідження інституту владно-управлінських відносин як в цілому, так і окремих його складових, здійснили вітчизняні вчені Е. Афонін, Л. Гонюкова, В. Голубь, В. Ребкало, В. Новак, В. Бебик.

Водночас, віддаючи належне теоретичному та практичному значенню досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, слід зазначити про недостатній

рівень розробленості питань формування понять «політичні цінності», «політична культура», «політична відповідальність» в системі владно-управлінських відносин в умовах становлення громадянського суспільства в Україні. Зазначені чинники обумовлюють актуальність обраної теми статті.

Мета статті полягає в аналізі ціннісних засад політичної культури у процесі оптимізації публічного управління в Україні.

Виклад основного матеріалу. У системі публічного управління існує три основних підходи до формулювання головних принципів публічного управління: правовий, політичний, менеджерський (управлінський).

Виходячи з правового підходу ключовими цінностями публічного управління є цінності верховенства права, захисту прав громадян.

Відповідно до політичного підходу основним завданням публічного управління є максимальне втілення волі народу. Для того, щоб досягти цього, іноді пропонується реалізація концепції «представницької бюрократії», у рамках якої органи виконавчої влади мають бути моделлю суспільства в мініатюрі. Передбачається, що в цій ситуації полегшиться облік відомствами існуючих у суспільстві інтересів, знизяться можливості для дискримінації окремих груп.

Згідно з менеджерським (управлінським) підходом основними цінностями публічного управління мають бути ефективність, економічність і результативність, які формулюються, по можливості, у квантифікованій (вимірній) формі. Основна проблема, що ставиться в цьому підході, полягає в тому, як забезпечити потрібний результат із найменшими витратами або, як варіант, як отримати максимальний результат при заданих витратах. Характерною ознакою даного підходу є використання поняття «публічний менеджмент» (public management) як синонім поняття «державне управління». Оцінка того, наскільки управлінські проблеми знаходяться в центрі уваги держави, визначається поняттям «якість» управління.

Кожний підхід використовує як основні, різні показники якості державного управління. Але єдиним для всіх способів і підходів публічного управління залишається його соціально-ціннісна підстава. Оцінка якості державного управління будується як на урахуванні дотримання принципів і цінностей як трьох змістових сфер діяльності держави, так на урахуванні принципів і цінностей загальної форми ведення діяльності цих трьох сфер – державного адміністрування [7, с. 26–27].

В Україні поки не розроблено національну модель якості публічного управління, яка включає оцінку відповідності поточної діяльності держави певним цінностям, що поділяються суспільною більшістю й зафіксовані якимось консенсусом політиків.

Зрозуміло, що якість державного управління залежить від наскільки цінності держави стали цінностями громадянського суспільства, наскільки політична та державно – управлінська культура відповідає сподіванням громадянина та суспільства.

Спираючись на визначення Н. Смелзера, під цінностями слід розуміти значущі, загальноприйнятні, такі, що поділяються суспільством (соціальною групою), переконання щодо цілей, до яких люди прагнуть, і щодо основних засобів їх досягнення [3].

Фактично особистість завжди займає позицію оцінки відносно до всіх компонентів навколишнього середовища та соціальної дійсності. Цінності

слугують своєрідним першопоштовхом, необхідною умовою для взаємодії суб'єкта з об'єктом із точки зору критеріїв корисності та бажаності.

Цінності багато в чому зумовлюють специфіку людської поведінки і вибору в сфері політики. На ціннісній основі формується ставлення особистості до політики, яке знаходить своє вираження в його чітко направлених діях. Політична наука розглядає цінності, насамперед, як інтерес, мотив і стимул розвитку теорії і практики політичних відносин, норм і зразків політичної діяльності. Політичні цінності виконують роль орієнтирів у складному світі політики, визначають її сенс і зміст. Основним призначенням цінностей є визначення найвищих принципів, які забезпечують злагоду в суспільстві чи соціально-політичних групах по відношенню до головних цілей і проблем. У змісті політичних цінностей відбиваються політичні ідеали, бажання та інтереси соціальних суб'єктів. «Політична енциклопедія» трактує політичні цінності як «сукупність ідей, уявлень і відповідних соціопсихологічних утворень (настанов, орієнтацій, переживань, стереотипів), що визначають цілеспрямовання, стратегію і тактику політичної діяльності» [5, с. 126].

Елементарний аналіз різних видів цінностей дає змогу глибше зрозуміти їх природу. Відомий класик соціології й філософії Е. Дюркгейм порушує питання про джерело цінностей і доходить висновку про те, що таким джерелом у процесі практичної діяльності стають ідеали, тобто міркування людини про те, що ще не існує в дійсності. А речі стають цінністю (мають цінність) тоді, коли вони відповідають втіленому в них ідеалу або виражають ідеали [2, с. 294].

Далі з аксіології Е. Дюркгейма можна з'ясувати, що ідеали історично змінюються, зі зміною ідеалів виникають нові системи цінностей. У такий спосіб встановлюється певна закономірність у розвитку систем цінностей.

Сьогодні багато філософів, соціологів, політологів відзначають, що «учорашній день» вчення про цінності завершився з настанням нового тисячоліття. У XXI ст. сучасна світова філософія, зокрема аксіологія, входить із новим розумінням дефініції «цінності», історичних стилів цінностей, законів їх розвитку, переоцінкою цінностей минулого часу, новою концепцією культури (не тільки як системи цінностей, але й навичками зі створення й споживання цінностей, їх освоєння, тобто сприйняття, розуміння, оцінки, збереження, поширення й споживання), розумінням цінності майбутнього суспільства й окремої особистості.

Виходячи з цих міркувань, можна зробити висновок, що політичні цінності – це об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси, які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності. Система політичних цінностей є тією ланкою, яка об'єднує державу, суспільство з особистістю, включає її в систему політичних відносин; визначає, заради чого відбувається політична діяльність і якими засобами вона реалізується.

Система політичних цінностей утворює у суспільстві стрижень політичної культури, який має зворотний вплив на політичні інтереси, виступає найважливішим мотиватором політичної поведінки соціальних спільностей, лідерів та політичних еліт. Водночас, як зазначалося раніше, змістом політичних інтересів є вся сукупність тих об'єктів, цілей і завдань політичної діяльності, які оволодівають свідомістю суб'єкта дії (окремих осіб, соціальних груп, партій та інших політичних сил). Оскільки становлення політичної свідомості відбувається, передусім, під впливом сталих зовнішніх чинників, то політичні інтереси,

відповідно, формуються на підґрунті тих політичних цінностей, які закладені в певній політичній культурі.

Відтак, функціонування владно-управлінської системи як складової політичного процесу базується на засадах, обумовлених національною політичною культурою.

Політична культура являє собою сукупність цінностей, установок, переконань, орієнтацій і символів, які є загальноприйнятими і служать упорядкування політичного досвіду і регулювання політичної поведінки всіх членів суспільства. Водночас, вона включає в себе не тільки політичні цінності, ідеали, установки, але і діючі норми політичного життя, які, в свою чергу, обумовлюються існуючими в суспільстві політичними інтересами. Тим самим політична культура визначає найбільш типові зразки і правила політичної поведінки, взаємодії влади – індивіда – суспільства.

У своїй роботі «Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження» О. Рудакевич вводить поняття «ціннісний трикутник національної політичної культури», що відображає ідею поєднання в життєдіяльності нації загальнонаціональних, групових та особистісних цінностей. На думку дослідника, їхнє реальне співвідношення, питома вага, способи поєднання і реалізації є різними в різних народів. З політичними цінностями тісно пов'язані політичні ідеали, що визначають модель бажаного суспільного стану, мету політичної діяльності. У системі національної політичної культури суттєву роль відіграють національні міфи і стереотипи, традиції та символи. Поруч із власне політичними нормами регулювання політичних відносин важливе значення мають правові та моральні засади національного життя, які надають політиці й політичній культурі зрілого, цивілізованого характеру.

Формулюючи імперативи національної політичної культури, О. Рудакевич наголошує, насамперед на тому, що:

- в політичній культурі мають осмислюватися, представлятися та відстоюватися національні політичні інтереси;
- політичні цінності мають ґрунтуватися на імперативі моральності та відповідати життєвим інтересам нації, історичним традиціям, ментальності народу, вимогам часу, бути підставою його подальшого розвитку;
- базовими цінностями-умовами національної політичної культури вважаються національна єдність, міжетнічний та міжконфесійний мир, національна безпека, мирні взаємини з іншими націями і державами;
- політична культура має відповідати національному принципу, який вимагає діалектичного поєднання в її структурі та функціонуванні політично важливих елементів національної етнічності (спільна мова, історична пам'ять, національні традиції, символи тощо) і власне політичних цінностей та ідеалів;
- потрібно орієнтуватися на демократичні цінності, які найбільшою мірою відповідають сутності національної самоорганізації: національний суверенітет, політичні права і свободи громадян, їхня рівність перед законом, виборність і змінність керівних органів, парламентаризм, відкритість влади тощо [6, с. 36].

Основою національної політичної культури, елементом, який визначає коло основних цінностей і єднає їх, на думку дослідника, є національна ідея. Її сутність має розглядатися як визначення мети, реалізація якої забезпечить нації та кожному її члену щасливе життя. Важливим також є те, що національна політична культура має розвиватись у руслі загальнолюдських цінностей, творчо адаптуючи кращий

світовий досвід, особливо країн Європейського Союзу, членом якого прагне стати кожна європейська держава Крім того, суб'єкти політичного життя мають дбати про утвердження демократичних засад міжетнічних та міжнаціональних відносин, проявляти повагу до прав і свобод етнічних груп і спільнот, що населяють країну, культивувати толерантність і політкоректність у проведенні етнополітики.

Особливою складністю відрізняється стиль масової політичної поведінки громадян, підтримуваний інститутами влади, тобто політична культура суспільства в цілому. Ця політична культура, закріплюючи норми, стереотипи, прийоми спілкування та ін. в політичній мові (відповідних термінах, символах тощо), додає особливої значимості атрибутам державності (прапора, герба, гімну). Тим самим політична культура прагне інтегрувати суспільство, забезпечити стабільність відносин еліти та електорату. Там же, де люди відчужені від влади і не мають можливості керуватися значущими для себе політичними цінностями та цілями, як правило, виникає протиріччя між офіційною (підтримуваною інститутами держави) політичною культурою і тими цінностями (і відповідними їм формами поведінки), на які зорієнтована більшість або значна частина населення.

Саме поняття «політична культура» часом вживається в досить абстрактному, а й подекуди суперечливому, часом незрозумілому для масової свідомості значенні. У нашому суспільстві часто говорять про політичну культуру влади, про політичну культуру політичних лідерів, про політичну культуру політичних партій і громадських рухів, але мало хто згадує про політичну культуру суспільства, про його особливості, розбіжності і про його важливість у демократичному розвитку української держави. А якщо заходить мова про політичну культуру молоді, то майже всі одноставні в тому, що її необхідно активно формувати, але мало хто знає, що собою являє нова політична культура сучасного українського суспільства і як її треба створювати.

У цьому контексті важливим буде звернутися до монографії В. Бебика, М. Головатого та недавно померлого відомого українського науковця В. Ребкала «Політична культура сучасної молоді», де розкрито низку загальнотеоретичних питань політичної культури, в тому числі, її національного різновиду. Зокрема, професор В. Ребкало використовує поняття «національна політична культура» та «національно-політична культура» [1, с. 22–24]. Він звертає увагу на те, що політична культура – це продукт тривалого історичного розвитку і визріває він на основі загальної культури народу. У цьому процесі головну роль відіграє становлення національної самосвідомості, адже національна самосвідомість виступає творцем ціннісних орієнтацій народу.

Однак дослідник застерігає від «роздмухування тільки національного, поки воно не утвердилося в свідомості як державно-національне в духовній і державно-правовій сферах, тобто не стане природним та об'єктивно необхідним». Тому необхідно розширювати культурно-політичний простір у країні за рахунок вирішення соціально-економічних та духовних проблем, «бо всяка гіперболізація національної ідеї без відповідного змісту може тільки завадити суверенному розвитку національної держави» [1, с. 13].

Важливо зазначити, що В. Ребкало звертає увагу на відмінності в змісті та структурі політичної культури особи і групи, з одного боку, та суспільства – з іншого. Він вважає, що, коли на рівні індивідуальному та груповому «політична культура виступає як єдність культури мислення, свідомості й поведінки», то «на рівні суспільному (соціетальному), вона повинна бути доповнена новим

інтегральним елементом, таким як культура функціонування політичної системи й інституційних структур, що входять до її складу» [1, с. 39–40].

Зміни, які відбуваються в свідомості українського суспільства, сприяють появі нових форм політичної поведінки. Особливостями політичної участі в сучасній Україні є спонтанно-стихийний, майже не регульований характер дій; суперечливі механізми політичного впливу і протиріччя інтересів великих і малих соціальних груп. Становлення правових форм політичної участі в Україні ускладнюється відсутністю стійких традицій політичного плюралізму, який, поки що, більшою мірою, виступає як плюралізм заперечення чужих поглядів і позицій замість утвердження своїх власних. Це вносить до політичного процесу агресивні форми політичної участі, ворожнечу. У суспільній свідомості стикаються ідеї волюнтаризму, тоталітаризму, авторитаризму й демократизму. Узгодити ці процеси, надати певний напрямок політичній участі за таких умов дуже важко.

Політична культура акумулюється у владних відносинах суспільства, які відображають усталені цінності та визнані норми, відповідні закони, що визначають характер і «простір» владного впливу. Не випадково владу часто розглядають як вид управління, регулювання і контролю, як спосіб оволодіння та спрямування людської енергії. Не буде перебільшенням твердження, що ті негативні тенденції, які й досі спостерігаються в механізмах діяльності органів державної влади й управління в Україні, чималою мірою пов'язані з недостатньою увагою і низьким рівнем впровадження в практику державно-управлінської діяльності її соціально-ціннісних параметрів. Сьогодні, коли в Україні знову постає питання про культурну й цивілізаційну ідентичність, про місце між Заходом і Сходом, індустріальним і постіндустріальним суспільством, розуміння специфіки й перспектив формування ціннісної системи її політичної культури набуває великого значення.

Основними чинниками формування політичної культури, мають стати:

- лібералізація і демократизація суспільних відносин, внаслідок чого створюються умови для політичної творчості еліти і широких верств населення;
- пропаганда знань про історичний досвід українського та інших народів і про сучасні досягнення світового співтовариства;
- підтримка різноманітних ініціатив, новацій, експериментів, вивчення і поширення вітчизняного політичного досвіду;
- залучення науковців до розробки політичних технологій і програм;
- поширення джерельної бази формування новітньої політичної культури і створення умов для прояву позитивних тенденцій у політичному житті;
- законодавче закріплення продуктивних політичних ідей, норм, інституцій та розробка системи заходів їх повсюдного використання.

Висновки та пропозиції. Отже, політична культура визначає найбільш типові зразки і правила політичної поведінки, взаємодії влади – індивіда – суспільства. Основою політичної культури, елементом, який визначає коло основних цінностей і єднає їх, є національна ідея.

Життя показує, що жодні зовнішні обставини або статутне становище не здатні так стійко впливати на державно-управлінські рішення, що приймаються владою, як її смислослаблені уявлення про межі припустимого в політиці, переконання і цінності. Саме ці пріоритети і цінності повсякденної політико-управлінської діяльності створюють своєрідні «кристалічні ґрати» стилю

управління суспільством і державою, виступаючи дійсним двигуном суспільних перетворень

Функціонування владно-управлінської системи як складової політичного процесу базується на засадах, обумовлених національною політичною культурою. На сьогодні особливого значення набуває виховання управлінців нового типу, які володіють високою політичною культурою як важливою складовою професіоналізму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бебик В.М., Головатий М.Ф., Ребкало В.А. Політична культура сучасної молоді України. Київ : А. Л. Д., 2006. 112 с.
2. Дюркгайм Еміль. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. URL: <https://esu.com.ua/article-19714> (дата звернення: 07.03.2023).
3. Смелзер Н. Проблеми соціології. Львів : Кальварія, 2003. 128 с.
4. Сліпець П.П. Політичні цінності й ідеологія у форматі стратегії формування ефективної держави та суспільних відносин. Наука. Влада. Політика : зб. наук. пр.; редкол. : М.І. Михальченко та ін. К. : Знання України, 2008. С. 75–92.
5. Політична енциклопедія / Нац. акад. наук України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 541 с.
6. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 352 с.
7. Ціннісні пріоритети державного управління в Україні: конспект лекцій / В.А. Ребкало, В.М. Козаков, В.А. Шахов. Київ : Вид-во НАДУ, 2007. 48 с.

REFERENCES

1. Bebyk, V.M., Holovaty, M.F., Rebkalo, V.A. (2006), *Politychna kul'tura suchasnoyi molodi* [Political culture of modern youth of Ukraine], A. L. D., Kyiv, Ukraine.
2. Dyurkgeym, E. (1995), *Sotsiologiya* [Sociology], Vysshaya shkola, Moskov, Russia.
3. Smelzer, N. (2003), *Problemy sotsiologii* [Problems of sociology], Kal'variya, L'viv, Ukraine.
4. Slipets', P. (2008), «Political values and ideology in the format of a strategy for the formation of an effective state and social relations», *Nauka. Vlada. Polityka : zb. nauk. pr.*; redkol. : M.I. Mykhal'chenko ta in., *Znannya Ukrayiny*, Kyiv, pp. 75–92.
5. *Politychna entsyklopediya* (2011), [Political encyclopedia], Nats. akad. nauk Ukrayiny. Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' imeni I.F. Kurasa. Parlaments'ke vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine.
6. Rudakevych, O. (2013), *Politychna kul'tura natsional'nykh spil'not: teoriya ta metodolohiya doslidzhennya* [Political culture of national communities: theory and research methodology], TNEU, Ternopil, Ukraine.
7. Rebkalo, V.A., Kozakov, V.M., Shakhov, V.A. (2007), *Tsinnisni priorytety derzhavnoho upravlinnya v Ukrayini* [Value priorities of public administration in Ukraine], Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine.